

Dr. sc. Darko Radić, vanredni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

UNAPREĐENJE PRAVNIH KAPACITETA DJETETA – PRAVO DJETETA NA SLOBODNO IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA I POSLOVNA SPOSOBNOST DJETETA

Filozofija individualizma i ideja zaštite ljudskih prava i sloboda snažno su determinisali razvoj međunarodnog prava. Brojnim i raznovrsnim međunarodnim dokumentima utvrđuju se prava i slobode čovjeka, a katalog ovih prava i sloboda, kao i modeli njihove zaštite imali su implikacije na regulaciju i demokratizaciju odnosa u porodici. Ovo se naročito odnosi na pravno uređenje odnosa između roditelja i djece, ali i na zaštitu prava djeteta uopšte. U tom smislu, autor u ovom radu preispituje pravne kapacitete djeteta u porodičnim zakonodavstvima u Bosni i Hercegovini, posebno razmatrajući pravo djeteta da (uz zakonskog zastupnika ili njegovu saglasnost) učestvuje u pravnim poslovima i odnosima koji ga se tiču. U smislu prava na participaciju, dijete na različite načine ostvaruje učešće u pravnim odnosima i situacijama koje se odnose na njegova prava, obaveze i interese, a posebno je značajno pravo djeteta na slobodno izražavanje mišljenja. Sa druge strane, u nekim pravnim situacijama od saglasnosti djeteta, odnosno od njegove izjave volje zavisi nastanak, promjena ili prestanak pravnog odnosa, odnosno zasnivanje ili izmjena statusa djeteta. Konačno, djetetu se u posmatranim zakonodavstvima priznaje i ograničena poslovna sposobnost. Upravo istražujući ove probleme, cilj je da se analizira odnos između realizacije prava djeteta na participaciju, prevashodno prava sa slobodno izražavanje mišljenja, i procesa rekonfiguracije pojedinih porodičnopravnih instituta.

Ključne riječi: prava djeteta, pravo na participaciju, pravo na slobodno izražavanje mišljenja, ograničena poslovna sposobnost, posebni slučajevi poslovne sposobnosti.

1. UVOD

Posmatrajući problem sa istorijskopravnog aspekta, pravni položaj djeteta u odnosu na njegove roditelje, potom i u odnosu na treća lica i državne institucije, uglavnom, je bio izuzetno nepovoljan. Dobar dio istorije ljudskog društva obilježen je potpunom obespravljenošću djeteta, koje je u stvari češće i više bilo objekat nekih prava, nego subjekt prava. Ovakva pozicija djeteta bila je rezultat mnogih i raznovrsnih faktora, uglavnom metapravnog karaktera. Ovakvo stanje odnosa prema djetetu i u porodici bilo je direktan rezultat primjene patrijarhalnog koncepta porodice - u kojem je, između ostalog, provijavao duh neravnopravnosti mušarca i

žene, supruga i supruge, oca i majke.¹ U ovakvoj atmosferi porodičnih odnosa, odnos između roditelja i djece zasnivao se na prevashodno pravima roditelja. Skromnost pravnog položaja djeteta upotpunjavala je insuficijentnost interesa države i odsustvo pravnih mogućnosti da ista preko svojih institucija, u posebnim situacijama, interveniše u odnose u porodice, a sa ciljem posebne zaštite prava i interesa djeteta.

U drugoj polovini XX vijeka, a uporedno sa razvojem i afirmacijom ljudskih prava i sloboda,² razvijaju se ideje da se unaprijedi pravni položaj djeteta, odnosno predvide posebna prava djeteta i odgovarajući mehanizme njihove zaštite kao nove pravno-političke vrijednosti na međunarodnom planu. Proces zaštite prava djeteta na međunarodnom planu, u smislu usvajanja i promovisanja posebnih dokumenta koji za predmet imaju isključivo prava djeteta, započet je sa Ženevskom deklaracijom o pravima djeteta iz 1924. godine³, a nastavljen Deklaracijom prava djeteta iz 1959. godine⁴.

Ipak, ključno mjesto pripada Konvenciji o pravima djeteta⁵. Ovaj međunarodni ugovor prvi je međunarodni dokument kojim se obuhvataju sva ljudska prava (građanska, politička, ekonomska, kulturna, socijalna) i koja se priznaju nekoj posebnoj grupi ljudi – djeci. Pored toga, Konvencija je specifična zahvaljujući i činjenici da promoviše pravo djeteta na slobodno izražavanje mišljenja. Konvencija se zasniva na nekoliko osnovnih principa: princip univerzalnosti (primjenjuje se na svu djecu - u cijelom svijetu)⁶, princip sveobuhvatnosti (sadrži sve kategorije ljudskih prava), princip zabrane diskriminacije (čl. 2), princip najboljeg interesa djeteta (čl. 3), holistički princip (sva prava su osnovna, jednako važna, međuzavisna i nedjeljiva). Imajući u vidu sadržaj, principe i prihvaćenost Konvencije, može se izvući zaljublak da ista predstavlja fundament međunarodnopravne zaštite prava djeteta i bitnu odrednicu za nacionalna zakonodavstva, pogotovo polazeći od „demokratskog i humanističkog minimuma“ – pristupa koji za države potpisnice predviđa obavezan minimum zaštite prava djeteta, ne isključujući mogućnost da ugovornice propišu i više standarde, odnosno efikasnija sredstva zaštite prava djeteta.

Danas, osim fundamentalnih prava i sloboda koja pripadaju svakom čovjeku, djetetu pripadaju i posebna prava kojima se u stvari udovoljava načelu posebne

1 Napuštanje patrijarhalnog modela porodice imalo je svoje implikacije na promjene u porodičnim odnosima. Vid. Panov, S., *Nasilje u porodici – aspekt deteta*, Zbornik radova „Novo porodično zakonodavstvo“ (ur. Palačković, D.), Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2006, str. 281.

2 U ovom periodu usvojen je značajan broj važnih međunarodnih dokumenta koja se utvrđuju i štite ljudska prava i slobode: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948.), Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950.), Deklaracija UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1963.), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.), itd.

3 Zvaničan naziv ove deklaracije usvojene od strane Društva naroda (Lige naroda) 1924. godine je: Deklaracija Društva naroda „Opšta prava djeteta“

4 Deklaracija o pravima djeteta usvojena je od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 20.11.1959. godine.

5 Usvojena je rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 20.11.1989. godine - dalje: Konvencija.

6 Prema broju država koje su ga potpisale i ratifikovale, ovaj međunarodni ugovor je jedan od najprihvaćenijih u svijetu.

zaštite djeteta.⁷ Dijete ima prava prevashodno prema svojim roditeljima, ali i prema državnim institucijama, javnim ustanovama i trećim licima. Međutim, posebno delikatno pitanje je ostvarivanje prava djeteta, odnosno njihova zaštita, jer mnoga od tih prava djetete ne može samostalno da vrši zbog uzrasta i zrelosti, odnosno (ne)sposobnosti da shvati i razumije značenje i pravne posljedice svojih odluka i postupaka.⁸ Zato je u svim situacijama, kada dijete nije dovoljno odraslo i zrelo, ostvarivanje ovih prava povjereno njegovima zakonskim zastupnicima (roditeljima, usvojiocima, starocima).

Upravo iz navedenog razloga, od izuzetne važnosti je da dijete ima mogućnost da, pored svog zakonskog zastupnika ili uz njegovu saglasnost, učestvuje u postupcima i pravnim poslovima koji ga se tiču, pa čak i onda kada nije u mogućnosti da samostalno i u potpunosti vrši svoja prava. Zato je djetetu danas priznato pravo na participaciju – mogućnost da slobodno formira i saopšti svoje mišljenje, prilika da učestvuje u pravnim stvarima koje se tiču njegovih prava i interesa, odnosno šansa da svojim izjavama volje omogući ili spriječi uspostavljanje ili promjenu pravnog odnosa, odnosno zasnivanje ili promjenu u ličnom i porodičnom statusu. U tom smislu, pravo djeteta na slobodno izražavanje mišljenja predstavlja centralni dio ovog problema, pa je neophodno odrediti uslove za ostvarivanje, odnosno cilj i domašaj ovog prava djeteta. Pored toga, u porodičnim zakonodavstvima u Bosne i Hercegovini (dalje: *BiH*) prihvata se koncept ograničene poslovne sposobnosti djeteta, pa dijete, u zakonom određenim slučajevima, može uz saglasnost zakonskog zastupnika – a u izuzetnim slučajevima i samostalno da učestvuje u pravnom saobraćaju i na taj način participira u procesu vlastite izgradnje ličnosti.

U razmatranjima postavljenog problema, a poštujući zakonodavne nadležnosti u oblasti uređenja porodičnih odnosa u *BiH*, obuhvaćena su zakonodavstva Republike Srpske (dalje: *RS*), Federacije Bosne i Hercegovine (dalje: *FBiH*), Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (dalje: *BD*), te zakonodavstva susjednih zemalja (Srbije i Hrvatske).

2. PRAVO DJETETA NA SLOBODNO IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA

Kao što je već u uvodnom dijelu rada naglašeno, posebno važno pravo djeteta, u okviru prava na participaciju, jeste pravo djeteta da slobodno izrazi svoje mišljenje. Ovo pravo priznato je Konvencijom, a sve države potpisnice Konvencije obavezne su da omoguće djetetu koje je u stanju oblikovati vlastito mišljenje, pravo na slobodno izražavanje svojih stavova o svim stvarima koje se na njega odnose, te ih uvažavati u skladu s dobi i zrelošću djeteta.⁹ Dakle, i pored činjenice da o pravima djeteta brinu njegovi roditelji odnosno zakonski zastupnici, dijete nije lišeno

⁷ Posebna zaštita djeteta ne podrazumijeva isključivo pravnu zaštitu. Pored pravne, dijete uživa i druge oblike zaštite, pa je sljedstveno tome, posebna zaštita djeteta pojam sa širim sadržajem od pojma pravne zaštite djeteta.

⁸ Tako i Palačković, D., *Konvencija o pravima deteta i Porodični zakon*, Zbornik radova „Novine u porodičnom zakonodavstvu“ (ur. Stanković, G.), Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Niš, 2006, str. 25.

⁹ Vid. čl. 12 st. 1 Konvencije.

mogućnosti da učestvuje u pravnim situacijama, sudskom ili upravnom postupku, odnosno u pravnim odnosima koji ga se tiču, ili u kojima se radi o njegovim pravima, obavezama ili interesima.

2.1. Uslovi za ostvarivanje prava na slobodno izražavanje mišljenja

Iz odredaba Konvencije proizlazi da se ne mora dati mogućnost svakom djetetu da izrazi svoje mišljenje. Ostvarivanje ovog prava uslovljeno je uzrašču djeteta i njegovom zrelošću. Ono nije priznato kao apsolutno, bezuslovno pravo.¹⁰

Pravilom iz čl. 12 st. 1 Konvencije, dijete ima pravo da saopšti svoje mišljenje kada je u stanju da ga formira, odnosno kada je to u skladu sa njegovim uzrastom i njegovom zrelošću. Ovakav pristup realizovan je u porodičnim zakonodavstvima u *BiH*, a isti pristup bilježimo i u pravu Hrvatske.¹¹ Ako dijete nije dovoljno zrelo ili njegov uzrast ukazuje na to da nije u stanju da slobodno oblikuje vlastito mišljenje, onda takvom djetetu u odnosu na konkretno pitanje neće biti omogućeno da saopšti svoje mišljenje. Sljedstveno tome, u navedenoj situaciji, nadležni organ neće uvažiti mišljenje djeteta, jer nije niti formirano ili je procjena da već datom mišljenju neće biti poklonjena pažnja zbog nedovoljnog uzrasta ili nezrelosti djeteta.

U porodičnom zakonodavstvu Srbije ovo pitanje uređeno je nešto drugačije. Naime, uspostavljeno je opšte pravilo da svako dijete koje je sposobno da formira svoje mišljenje ima pravo da ga slobodno saopšti, bez obzira na godine (tj. uzrast).¹² Međutim, dijete sa navršених 10 godina može slobodno i neposredno izraziti svoje mišljenje u svakom sudskom i upravnom postupku u kojem se odlučuje o njegovim pravima, odnosno može - obraćajući se nadležnom organu - da zatraži pomoć u ostvarivanju ovog prava.¹³ Dakle, pravo na slobodno izražavanje mišljenja nije uslovljeno starošću djeteta, već njegovom sposobnošću da formira svoje mišljenje, dok je svakom djetetu starijem od 10 godina zagantovano da slobodno i neposredno izrazi svoje mišljenje u sudskom i upravnom postupku u kojem se odlučuje o njegovim pravima.¹⁴

Kada je riječ o uslovima za ostvarivanje prava djeteta na slobodno izražavanje mišljenja, nikako se ne smije zaboraviti na najbolji interes djeteta. Najbolji interes djeteta sasvim sigurno predstavlja jednu od najvećih pravno-demokratskih vrijednosti koje se utvrđuju i promovišu Konvencijom. Sa punim pravom se može konstatovati da je najbolji interes djeteta načelo – norma najvišeg stepena apstraktnosti koja

10 Bubić, S., Traljić, N., *Roditeljsko i starateljsko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007, str. 156,

11 Čl. 81b st. 1 PZ RS; čl.125 st. 1 Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine – dalje: PZ FBiH (*Službene novine FBiH*, br. 35/05, 41/05 i 31/14 - dalje: PZ FBiH); čl.108 st. 1 Porodičnog zakona Brčko Distrikta BiH – dalje: PZ BD (*Službeni glasnik BD BiH*, br. 23/07 - dalje: PZ BD); čl. 86 st. 1 Obiteljskog zakona – dalje: OZ (*Narodne novine*, br. 113/15).

12 Čl. 65 st. 1 Porodičnog zakona Srbije – dalje: PZS (*Službeni glasnik R. Srbije*, br. 18/15, 72/11 – dr. zakon i 6/15).

13 Čl. 65 st. 4 i 5 PZS.

14 Tako i Cvejić Jančić, O., *Porodično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom sadu, Novi Sad, 2009, str. 303; Palačković, D., *op.cit.*, 235. Istina, mišljenju djeteta sud će posvetiti dužnu pažnju u skladu sa godinama i zrelošću djeteta. O tome svjedoče odredbe o dužnostima suda u sporovima za zaštitu prava djeteta i sporovima za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava.

determiniše sadržaj i domašaj primjene brojnih i raznovrsnih zakonskih propisa i pravnih pravila kojima se uređuju odnosi između djece, sa jedne strane, i njegovih roditelja, usvojlaca, staraoca i državnih organa, odnosno javnih službi i institucija, sa druge strane. Drugim riječima, najbolji interes djeteta je načelo u skladu sa kojim bi svi trebalo da postupaju.¹⁵ U čl. 3 st. 1 Konvencije propisuje se da se u svim aktivnostima koje se tiču djeteta i koje preduzimaju javne ili privatne ustanove, za socijalnu zaštitu, sudovi, upravna ili zakonodavna vlast prvenstveno mora voditi računa o interesima djeteta.¹⁶ Prema tome, pravo djeteta na slobodno izražavanje mišljenja nije nužno u saglasnosti sa najboljim interesom djeteta. Zato se utvrđivanju mišljenja djeteta i saopštavanju istog ne pristupa ako je to u suprotnosti sa najboljim interesom djeteta, odnosno kada to predstavlja opasnost za razvoj, odgoj i zdravlje djeteta.¹⁷ To, uostalom, potvrđuje i praksa Evropskog suda za ljudska prava.¹⁸

2.2. Sadržaj prava na slobodno izražavanje mišljenja

Pravo na slobodno izražavanje mišljenja djeteta je višeslojno i nužno je razmotriti njegov sadržaj. U tom smislu, nesporno je da dijete ima pravo da slobodno oblikuje svoje mišljenje i da ga saopšti nadležnom organu ili licu kojem je zakonom povjereno staranje o pravima i interesima djeteta, ali je saopštavanje mišljenja u stvari finale jednog procesa, koji nužno ima svoje elemente.

Dakle, nadležni organ, nakon što procijeni da je dijete sposobno da oblikuje svoje mišljenje, mora se postarati da dijete blagovremeno dobije sve relevantne informacije, koje su mu potrebne da formira stav o određenom pitanju. Zapravo, preduslov za formiranje mišljenja je informisanje djeteta.¹⁹ Zatim, nadležni organ mora da obezbijedi uslove da dijete slobodno i bez uticaja trećih lica formira svoje mišljenje. Ovo je naročito važno kada se raspravlja o situacijama ili odnosima koji su u vezi sa roditeljima djeteta, jer je tada najveća opasnost i rizik da na dijete utiče upravo jedan od roditelja ili oba roditelja, odnosno o situacijama kada postoji sukob interesa među roditeljima ili roditeljima i djecom. Finale u procesu realizacije prava djeteta na slobodno mišljenje ogleda se u obavezi nadležnog organa da datom mišljenju djeteta posveti dužnu pažnju. Ovo je od posebne važnosti u sudskom ili upravnom postupku u kojem se odlučuje o pravima, obavezama ili interesima djeteta, jer bi nadležni organ u svojoj odluci trebalo da navede da li je dijete imalo priliku da izrazi svoje mišljenje, kakvo je to mišljenje (stav djeteta po određenom pitanju) i kakav je stav nadležnog organa prema istom. Drugim riječima, i kada nadležni

15 Vid. Alinčić, M. et. al., *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2006, str. 235; Milutinović, Lj., *Mišljenje djeteta kao kriterijum za utvrđivanje najboljeg interesa djeteta*, Zbornik radova „Porodični zakon – dvanaest godina posle“ (ur. Trkulja, J.), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik, Beograd, 2018, str. 144.

16 Čl. 3 st. 2 Konvencije.

17 Čl. 266 st. 3 PZS, čl. 360 st. 5 OZ.

18 *Handyside v. United Kingdom*, Presuda od 7.12.1976. godine; *Sahin v. Germany*, Presuda od 8.07.2003. godine;

19 Kovaček Stanić, G., *Vršenje roditeljskog prava prema Porodičnom zakonu Srbije iz 2005. godine*, Zbornik radova „Novo porodično zakonodavstvo“ (ur. Palačković, D.), Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2006, str. 278.

organ nije uvažio mišljenje djeteta, trebalo bi da navede razloge zbog čega je tako postupio.²⁰

Iako *BiH* nije postpisala Evropsku konvenciju o ostvarivanju dječijih prava (dalje: *EKODP*)²¹, u ovom međunarodnom dokumentu sadržana su pravila koja bliže uređuju ostvarivanje prava djeteta na slobodno mišljenje, pa je zato cjelishodno da se u kratkim crtama ukaže na ova rješenja. Naime, u čl. 6 *EKODP* uređen je postupak pravosudnih organa u postupcima koji se tiču djece. Prije donošenja odluke, pravosudni organ dužan je razmotriti da li dijete raspolaže sa dovoljno informacija, i kad je to potrebno da dodatne informacije pribavi od roditelja, uvojlaca ili staraoca. Kada pravosudni organ smatra da je dijete sposobno da formira svoje mišljenje, uvjeriće se da je dijete dobilo sve relevantne informacije, a potom savjetovati dijete neposredno ili posredno (uz učestvovanje stručnih lica i/ili službi) na način koji je prilagođen djetetovoj sposobnosti razumijevanja, a ako je to nužno i uz isključenje javnosti. Na koncu, dozvoliće se djetetu da saopšti svoje mišljenje, a pravosudni organ je dužan da tom mišljenju posveti dužnu pažnju. Isto tako, važno je napomenuti da se u postupcima koji se tiču djeteta postupa hitno i sa ciljem da se izbjegnu nepotrebna odlugovlačenja (čl. 7 *EKODP*).

U davanju „instrukcija“ nadležnim organima kako da postupaju u vezi sa ostvarivanjem prava djeteta na slobodno izražavanje mišljenja, zakonodavci u posmatranim zakonodavstvima nisu bili jednako izdašni.²² U pravima *FBiH* i *BD* predviđeno je da sud ima obavezu da dijete starije od 14 godina i koje je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice odluke na odgovarajući način informiše o vođenju postupka i njegovom pravu da izrazi svoje mišljenje, uvijek kada se odlučuje sa kojim će roditeljem dijete živjeti, o ličnim odnosima sa roditeljem sa kojim dijete ne živi i o roditeljskom staranju.²³

Zakonodavac u Srbiji bio je određeniji. Ako je u sporu za zaštitu prava djeteta, odnosno u sporu za vršenje ili lišenje roditeljskog prava stranka dijete koje je sposobno da formira svoje mišljenje, sud je obavezan: da se stara da dijete dobije sva potrebna obavještenja, da dozvoli djetetu da saopšti svoje mišljenje, da mišljenju djeteta posveti dužnu pažnju (u skladu sa godinama i zrelošću djeteta), da mišljenje djeteta utvrdi na način i na mjestu u skladu sa njegovim godinama i zrelošću.²⁴ *Argumentum a contrario*, ako dijete nije stranka u opisanim vrstama sporova, onda

20 Petrušić, N., *Pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja u novom porodičnom pravu Republike Srbije*, Zbornik radova „Novine u porodičnom zakonodavstvu“, Niš, 2006, str. 114 i 115.

21 Evropsku konvenciju o ostvarivanju dječijih prava usvojio je Savjet Evrope 25.01.1996.godine.

22 Čl. 81b PZ RS, čl. 125 PZ FBiH, čl. 108 PZ BD.

23 Čl. 271 st. 2 PZ FBiH, čl. 248 st. 2 PZ BD.

24 Čl. 266 st. 3 PZS. U citiranoj odredbi uočavamo obavezu suda da djetetu dozvoli da neposredno izrazi svoje mišljenje (tačka 1), dok se kasnije u istoj odredbi (u tački 3) sud ovlašćuje da mišljenje djeteta utvrdi na način u skladu sa godinama i zrelošću djeteta. Pri tome, podsjećamo da je u čl. 65 st. 6 PZS predviđeno da sud i organ uprave utvrđuju mišljenje djeteta u saradnji sa školskim psihologom odnosno organom starateljstva ili porodičnim savjetovalištem ili drugom ustanovom specijalizovanom za posredovanje u porodičnim odnosima i to u prisustvu lica koje dijete samo izabere. Opš. Milutinović, Lj., *op. cit.*, str. 146 – 148.

proizlazi zaključak da nema pravo da slobodno izrazi mišljenje, što nije u skladu sa Konvencijom.²⁵

Hrvatski zakonodavac predviđa da u svim postupcima u kojima se odlučuje o pravu ili interesu djeteta, dijete ima pravo da sazna važne okolnosti slučaja, da dobije savjet i izrazi svoje mišljenje (u skladu sa uzrastom i zrelošću), te da bude obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegovog mišljenja.²⁶ Isto tako, za sud je propisana obaveza da u svim postupcima koji se tiču ličnih i imovinskih prava i interesa djeteta omogući djetetu da izrazi svoje mišljenje, osim kada se dijete tome protivi. Slično kao i u srpskom pravu, sud će omogućiti djetetu da mišljenje izrazi na prikladnom mjestu i u prisustvu stručne osobe, ako procijeni da je to potrebno.²⁷ Dijete u tom slučaju, a prije nego što saopšti svoje mišljenje, mora biti informisano o predmetu, toku i mogućem ishodu postupka (na način koji je prikladan uzrastu i zrelosti djeteta). Ako je dijete mlađe od 14 godina, sud će mu omogućiti da svoje mišljenje saopšti preko posebnog staraoca ili drugog stručnog lica.²⁸ Na koncu, sud nije dužan utvrđivati mišljenje djeteta kada za to postoje opravdani razlozi, ali je obavezan da to u svojoj odluci obrazloži.

3. OGRANIČENA POSLOVNA SPOSOBNOST DJETETA

Iako lica poslovnu sposobnost, osim u slučajevima emancipacije starijih maloljetnika, stiču sa navršених 18 godina, afirmacija prava djeteta na participaciju i omogućavanje djetetu da, pored svog zakonskog zastupnika, odnosno uz njegovu saglasnost učestvuje u pravnim poslovima koji ga se tiču, snažno su determinisali zakonodavni pristup da se djetetu prizna ograničena poslovna sposobnost. Naravno, razlike među nacionalnim zakonodavstvima postoje i prevashodno se tiču određivanja uzrasta djeteta – starosne dobi sa kojom se stiče ograničena poslovna sposobnost, ali i nekih drugih kriterijuma primjenom kojih se želi jasno definisati krug pravnih poslova koje maloljetnik može zaključiti uz saglasnost zakonskog zastupnika ili u nekim slučajevima i samostalno.

U zakonodavstvu *FBiH*, dijete koje je navršilo 14 godina može samo da zaključuje pravne poslove kojima stiče prava, ako zakonom nije predviđeno drugačije. Dakle, u razmatranju pitanja punovažnosti pravnog posla koji je zaključilo dijete starije od 14 godina ključni kriterijum je predmet tog pravnog posla, odnosno odgovor na pitanje da li dijete predmetnim pravnim poslom stiče pravo, a da tom prilikom ne preuzima obavezu. Ukoliko maloljetnik sa navršених 14 godina preuzima obaveze ili raspolaže svojom imovinom - koju nije stekao radom, onda će takav pravni posao

25 Petrušić, N., *Procesna operacionalizacija prava deteta na učešće u postupcima iz porodičnih odnosa u Porodičnom zakonu Srbije: stanje, izazovi i perspektive*, Zbornik radova „Porodični zakon – dvanaest godina posle“ (ur. Trkulja, J.), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik, Beograd, 2018, str. 180.

26 Čl. 86 st. 2 OZ.

27 Odredbama OZ, zakonodavac je ovlastio ministra nadležnog za poslove socijalne zaštite da pravilnikom propiše način pribavljanja mišljenja djeteta (čl. 360 st. 7 OZ), što je i učinjeno usvajanjem Pravilnika o načinu pribavljanja mišljenja djeteta (*Narodne novine*, br. 123/15).

28 Čl. 360 st. 3 OZ.

biti punovažan samo ukoliko je zaključen uz saglasnost roditelja.²⁹ Identična pravila su ugrađena u porodično zakonodavstvo *BD*, s tim da je starosna dob definisana drugačije – navršenih 16 godina.³⁰

U pozitivnom pravu Srbije ovo pitanje uređeno je nešto drugačije. Naime, određena prava priznaju se i djeci mlađoj od 14 godina. Tako, dijete mlađe od 14 godina može preduzimati: a) pravne poslove kojima pribavlja isključivo prava, b) pravne poslove kojima ne stiče prava ni obaveze i c) pravne poslove malog značaja.³¹ Dakle, intencija zakonodavca u Srbiji bila je da se priznaju pravni efekti i pravnim poslovima lica mlađeg od 14 godina, ukoliko se ono tim poslovima ne obavezuje, ili su prema svom značaju - a moglo bi se reći i prema svojoj vrijednosti – takvi da neće ugroziti interese djeteta. Kada je riječ o djetetu koje je navršilo 14 godina, koje se smatra starijim maloljetnikom, pored navedenih poslova (koje može preduzimati i dijete mlađe od 14 godina), ono može da preduzima i sve ostale pravne poslove uz prethodnu ili naknadnu saglasnost roditelja, odnosno organa starateljstva (kada se radi o pravnim poslovima raspolaganja nepokretnostima ili pokretnim stvarima velike vrijednosti).³²

U pravu *RS* i u hrvatskom pravu ograničena poslovna sposobnost priznata je maloljetniku koji je navršio 15 godina i koji po osnovu rada ostvaruje prihode/zaradu, tako da ovo lice može samostalno da preduzima sve pravne poslove kojima raspolaže imovinom koju je stekao na prethodno opisani način (uz obavezu da doprinosi za svoje izdržavanje, vaspitanje i obrazovanje)³³, odnosno može preuzimati obaveze u visini iznosa ostvarene zarade pod uslovom da ne ugrožava svoje izdržavanje.³⁴ Isto tako, i u ostalim zakonodavstvima – koja prihvataju koncept ograničene poslovne sposobnosti maloljetnika sa navršenih 14, odnosno 16 godina – posebno uređenje djelimične poslovne sposobnosti djeteta koje je starije od 15 godina i koje radom ostvaruje prihode nije izostavljeno. Ovo dijete može samostalno upravljati i raspolagati ostvarenim prihodima/zaradom po osnovu rada.³⁵ Međutim, radnopravnim zakonodavstvima u *BiH* predviđeno je da lice starije od 15, a mlađe od 18 godina može zaključiti ugovor o radu, samo pod uslovom da dokaže opštu zdravstvenu sposobnost i da za to ima saglasnost roditelja/zakonskog zastupnika.³⁶

29 Čl. 137 st. 2 PZ FBiH.

30 Čl. 120 st. 2 i 3 PZ BD.

31 Čl. 64 st. 1 PZS.

32 Čl. 64 st. 2 PZS.

33 Čl. 84 st. 3 PZ RS.

34 Čl. 85 st. 1 OZ. Međutim, ako navedeni pravni poslovi bitno utiču na lična i imovinska prava tog lica, onda je za njihovu punovažnost neophodna saglasnost roditelja ili zakonskog zastupnika (čl. 85 st. 2 OZ).

35 Čl. 64 st. 3 i čl. 193 st. 1 PZS. U PZ FBiH i PZ BD nije propisana minimalna starosna granica za rad, ali je ista utvrđena radnopravnim propisima i iznosi 15 godina. Vid. čl. 137 st. 2 i čl. 188 st. 3 PZ FBiH, odnosno čl. 120 st. 3 i čl. 169 st. 3 PZ BD.

36 Čl. 26 i 27 Zakona o radu RS (*Službeni glasnik RS*, br. 1/16 i 66/18), čl. 20 st. 2 Zakona o radu FBiH (*Službene novine FBiH*, br. 26/16 i 89/18), čl. 10 st. 2 Zakona o radu BD (*Službeni glasnik BD*, br. 8/03, 33/04 i 29/05). Isto rješenje predviđa i zakonodavac u Srbiji – čl. 24 st. 1 i čl. 25 st. 1 i 2 Zakona o radu (*Službeni glasnik R. Srbije*, br. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13 i 75/14), kao i hrvatski zakonodavac u čl. 20 Zakona o radu (*Narodne novine*, br. 93/14 i 127/17), s tim da se ne može zaposliti maloljetnik koji pohađa obavezno osnovno obrazovanje.

Drugim riječima, da bi u dijete starije od 15 godina moglo da konzumira zakonsku mogućnost da upravlja i raspolaže imovinom stečenom radom, neophodno je da prije stupanja na rad ima saglasnost zakonskog zastupnika. Sa druge strane, ne smije se prenebregnuti činjenica da u navedenim situacijama maloljetnik uglavnom raspolaže sa imovinom koja nije velike vrijednosti i da je to, po pravilu, skopčano sa poslovima iz svakodnevnog života (manjeg značaja i vrijednosti).

4. POSEBNI SLUČAJEVI STICANJA DJELIMIČNE POSLOVNE SPOSOBNOSTI DJETETA

I pored činjenice da se djetetu priznaje ograničena poslovna sposobnost, u zakonodavstvima u *BiH* i zakonodavstvima iz okruženja prisutna je tendencija da se posebno urede neke pravne situacije u kojima dijete vršeći svoja lična i imovinska prava ima mogućnost da svojim izjavama volje utiče na ista, odnosno da se u određenim slučajevima zasnivanje ili promjena ličnog i porodičnog statusa djeteta uslovljavaju njegovom saglasnošću. U tom smislu, smatramo korisnim ukazati na neka od takvih normativnih rešenja kod kojih se kao uslov postavlja starosna granica.

4.1. Uzrast od šesnaest godina

Sa navršениh 16 godina (stariji maloljetnik) može podnijeti sudu prijedlog za davanje dozvole za zaključenje braka; odnosno, može zaključiti punovažan brak po prethodno pribavljenoj dozvoli suda. Kao pravno finale ovih aktivnosti, preduzetih prema prezentovanom redoslijedu, lice sa navršениh 16 godina stiče potpunu poslovnu sposobnost.³⁷ Za razliku od zakonodavstva u *RS*, u porodičnim zakonodavstvima *FBiH*, *BD* i Srbije, lice starije od 16 godina može steći potpunu poslovnu sposobnost i bez zaključenja braka, pod uslovom da je postalo roditelj i da je sud odobrio sticanje poslovne sposobnosti, prethodno utvrdivši da je to lice tjelesno i duševno zrelo.³⁸

U hrvatskom pravu, dijete koje je navršilo 16 godina ima pravo na informisani pristanak na medicinske postupke. Uz navedeni uzrast, neophodno je da prema ocjeni ljekara dijete raspolaže sa informacijama neophodnim za formiranje vlastitog mišljenja i da je to dijete (takođe, prema ocjeni ljekara) zrelo za donošenje odluke u vezi sa svojim zdravljem (preventivni, dijagnostički ili terapijski postupak).

37 Nastupanjem pravosnažnosti rješenja stariji maloljetnik može zaključiti brak, a zaključenjem braka stiče potpunu poslovnu sposobnost. Vid. čl. 36 st. 2 i čl. 108 st. 3 PZ RS, čl. 15 st. 2 i čl. 157 st. 1 PZ F BiH; čl. 26 st. 2 i čl. 139 st. 1 PZ BD, čl. 23 st. 2 PZS, čl. 25 st. 2, čl. 117 st. 2 i čl. 449 OZ.

38 U F BiH i BD, sud u vanparničnom postupku koji je pokrenulo maloljetno lice utvrđuje da li je ono duševno zrelo, dok u Srbiji sud ima zadatak da ispita tjelesnu i duševnu zrelost potrebnu za samostalno staranje o sopstvenoj ličnosti, pravima i obavezama. Dakle, zakonodavac u Srbiji insistira da se razmotri i pitanje tjelesne zrelosti maloljetnika, iako je isto lice već postalo roditelj, jer se referiše u odnosu na sposobnost lica da se samostalno stara o sebi, svojim pravima i obavezama. Vid. čl. 157 st. 4 i čl. 355 PZ F BiH, čl. 139 st. 3 i 4 PZ BD, čl. 11 st. 3 i 4 PZS.

Tada, maloljetnik može samostalno dati pristanak na pregled, pretrage ili medicinski postupak.³⁹

Maloljetno lice koji je navršilo 16 godina može priznati očinstvo i materinstvo, ako je sposobno da shvati prirodu i značenje izjave o priznanju očinstva.⁴⁰ U srpskom pravu, pored uzrasta od 16 godina, zahtijeva se da je lice koje priznaje očinstvo sposobno za rasuđivanje.⁴¹ Prema hrvatskom pravu, očinstvo može priznati i lice mlađe od 16 godina, ali je tada za punovažnost njegove izjave o priznanju očinstva neophodna saglasnost roditelja, odnosno zakonskog zastupnika.⁴²

Isto tako, ako je dijete starije od 16 godina, onda je neophodna njegova saglasnost sa priznanjem očinstva.⁴³ Za razliku od zakonodavca u *RS*, koji osim uzrasta djeteta ne postavlja dodatne uslove, u porodičnim zakonodavstvima *BD*, Srbije i Hrvatske bilježimo drugačiji pristup. Pored minimalne starosne dobi, zahtijeva se da dijete mora biti sposobno da shvati značenje izjave o priznanju očinstva ili materinstva (u *BD*); odnosno da je dijete, kao i majka koja je navršila 16 godina, sposobno za rasuđivanje (u Srbiji); odnosno da je maloljetna majka sa navršenih 16 godina sposobna shvatiti značenje i pravne posljedice pristanka sa priznanjem očinstva (u Hrvatskoj).⁴⁴

Konačno, uzrast od 16 godina relevantan je i kod podnošenja zahtjeva za prekid trudnoće. U pravu *RS* zahtjev za prekid trudnoće može podnijeti maloljetnica starija od 16 godina koja ima poslovnu sposobnost.⁴⁵ U *FBiH* i *BD* još uvijek se primjenjuje Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće iz 1977. godine, u skladu sa kojim je propisano da prekid trudnoće može zahtijevati maloljetnica starija od 16 godina koja samostalno zarađuje za život⁴⁶, dok u Srbiji i Hrvatskoj prekid trudnoće može da zahtijeva trudnica starija od 16 godina. Ako je trudnica mlađa od 16 godina, onda je potrebna pismena saglasnost roditelja/staraoca (u Srbiji), odnosno saglasnost roditelja ili staraoca - uz saglasnost organa starateljstva (u Hrvatskoj).⁴⁷

39 Čl. 88 st. 1 OZ. Osim u slučaju hitne medicinske intervencije, ako se radi o medicinskom postupku koji je povezan sa rizicima teških posljedica za zdravlje djeteta, onda se uz pristanak djeteta zahtijeva i pristanak njegovih roditelja ili zakonskog zastupnika. U slučaju kolizije stavova djeteta i roditelja/zakonskog zastupnika, odluku će donijeti sud radi zaštite dobrobiti djeteta. Vidl. čl. 88 st. 2 – 4 OZ.

40 Čl. 114 i čl. 126 PZ RS, čl. 57 PZ FBiH, čl. 53 PZ BD. U odredbi čl. 63 st. 1 tačka 2) OZ propisuje se da maloljetno lice sa navršenih 16 godina može priznati očinstvo ako je, pored značenja izjave o priznanju, sposobno da shvati i posljedice izjave o priznanju.

41 Čl. 46 PZS.

42 Čl. 63 st. 1 tačka 3) i st. 2 OZ.

43 Čl. 119 st. 1 PZ RS, čl. 52 st. 3 PZ BD.

44 Čl. 52 st. 3 PZ BD, odnosno čl. 48 st. 1 i čl. 49 st. 1 PZS, odnosno čl. 64 st. 1 tačka 2 OZ. Ako je majka mlađa od 16 godina, onda ona daje pristanak uz saglasnost zakonskog zastupnika (čl. 64 st. 1 tačka 3 OZ).

45 Čl. 5 st. 3 Zakona o uslovima i postupku za prekid trudnoće (*Službeni glasnik RS*, br. 34/08).

46 Čl. 3 st. 2 Zakona o uslovima i postupku za prekid trudnoće (*Službeni list SR BiH*, br. 29/77 i 12/87). Ako je trudnica starija od 14 godina, onda se zahtijeva i njena saglasnost.

47 Čl. 2 st. 2 Zakona o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama (*Službeni glasnik R. Srbije*, br. 16/95 i 101/05 – dr. zakon), čl. 18 st. 2 Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (*Narodne novine*, br. 18/78 i 88/09 - Zakon o medicinskoj oplodnji).

4.2. Uzrast od petnaest godina

Gotovo je opšteprihvaćen stav da dijete sa navršених 15 godina može raspolagati svojom imovinom putem testamenta. Tako, u zakonodavstvima *RS*, *FBiH* i *BD*, kao i u Srbiji, propisano je da testament može da sačini lice koje je navršilo 15 godina i koje je sposobno za rasuđivanje.⁴⁸ Dakle, pored uzrasta djeteta, zahtijeva se kumulativno ispunjenje još jednog uslova – da je to dijete sposobno za rasuđivanje.

U srpskom pravu, dijete koje je navršilo 15 godina života i koje je sposobno za rasuđivanje može da odluči sa kojim će roditeljem živjeti, odnosno može da odluči o održavanju ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi, kao i sa srodnicima i drugim licima sa kojima ga vezuje posebna bliskost.⁴⁹ Pored toga, dijete istog uzrasta i koje je sposobno za rasuđivanje može: izvršiti uvid u matičnu knjigu rođenih i drugu dokumentaciju koja se odnosi na njegovo porijeklo; dati pristanak za preduzimanje medicinskog zahvata⁵⁰; odlučiti koju će školu pohađati.⁵¹ Konačno, dijete koje je navršilo 15 godina i koje je sposobno za rasuđivanje ima pravo na promjenu ličnog imena.⁵²

4.3. Uzrast od četrnaest godina

Za razliku od ostalih posmatranih zakonodavstava (gdje je ta starosna granica 16 godina), u pravu *FBiH*, za punovažnost priznanja očinstva ili materinstva potrebna je saglasnost djeteta koje je navršilo 14 godina i koje je sposobno da shvati značenje izjave o priznanju očinstva ili materinstva.⁵³ U hrvatskom zakonodavstvu, pored uzrasta djeteta od 14 godina, za pristanak na priznanje očinstva ili materinstva ne zahtijeva se niti jedan dodatni uslov.⁵⁴

Uzrast od 14 godina je za neke od zakonodavaca bio dovoljan da se razmisli i o priznavanju tim maloljetnicima parnične sposobnosti. Dijete koje je navršilo 14 godina, a za koje se utvrdi da je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice svojih radnji, može kao stranka ili učesnik u postupku da samostalno preduzima parnične radnje. Naime, predviđeno je da sud ima obavezu da dijete starije od 14 godina (i koje je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice) - prilikom donošenja odluke sa kojim roditeljem će dijete živjeti, odnosno odluke o ličnim odnosima i neposrednim kontaktima sa roditeljem sa kojim dijete ne živi, kao i o roditeljskom staranju - na odgovarajući način informiše o vođenju postupka i pravu da izrazi svoje mišljenje. Sud obavlja neformalni razgovor sa djetetom u sudu ili van suda uz posredovanje

48 Čl. 64 st. 1 Zakon o nasljeđivanju RS (*Službeni glasnik RS*, br. 1/09, 55/09 – ispr., 91/16 i 28/19 – odluka Ustavnog suda), čl. 62 st. 1 Zakona o nasljeđivanju FBiH (*Službene novine FBiH*, br. 80/14), čl. 66 st. 1 Zakona o nasljeđivanju BD (*Službeni glasnik BD*, br. 36/17), čl. 79 Zakona o nasljeđivanju Srbije (*Službeni glasnik*, br. 46/95, 101/13 – odluka Ustavnog suda i 6/15). Hrvatski zakonodavac za testamentarnu sposobnost zahtijeva uzrast od 16 godina, vid. čl. 26 st. 1 Zakona o nasljeđivanju Hrvatske (*Narodne novine*, br. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15 i 14/19).

49 Čl. 60 st. 4 i čl. 61 st. 4 i 5 PZS.

50 Čl. 19 st. 4 Zakona o pravima pacijenata (*Službeni glasnik R. Srbije*, br. 45/13 i 25/19 – dr. zakon).

51 Čl. 59 st. 3, čl. 62 st. 2, čl. 63 st. 2 PZS.

52 Čl. 346 st. 1 PZS.

53 Čl. 60 st. 2 i čl. 63 st. 1 PZ FBiH.

54 Čl. 64 st. 1 tačka 4 OZ.

organa starateljstva. Zakonski zastupnik preduzima radnje dok dijete ne izjavi da samo preuzima parnicu.⁵⁵

Gotovo na identičan način postupio je i hrvatski zakonodavac. Tako, u stvarima u kojima se odlučuje o ličnim pravima i interesima djeteta, dijete koje je navršilo četrnaest godina ima pravo samostalno pokrenuti postupke pred nadležnim tijelima, predlagati dokaze, izjavljivati pravne lijekove i preduzimati druge radnje, ako je u postupku sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji.⁵⁶ Dakle, parnična sposobnost uslovljenja je sa uzrastom od 14 godina i sposobnošću djeteta da shvati značenje i pravne posljedice radnji koje preduzima. Isto tako, u postupcima u kojima se određuju mjere za zaštitu prava i dobrobiti djeteta, organi koja određuju mjere, rješenjem će dopustiti djetetu sa navršenih 14 godina da iznosi činjenice, predlaže dokaze, podnosi pravne lijekove i druge radnju u postupku, ako je sposobno da shvati značenje i pravne posljedice.⁵⁷

4.4. Uzrast od dvanaest godina

U pravu Hrvatske, dijete koje je navršilo 12 godina daje pristanak za zasnivanje usvojenja, a ako je mlađe od 12 godina onda ima pravo da izrazi svoje mišljenje koje se uzima u obzir u skladu sa njegovim uzrastom i zrelošću.⁵⁸ Isto tako, usvojioci određuju lično ime usvojenika i mogu odrediti njegovu nacionalnost, ali ako je usvojenik navršio 12 godina, onda je neophodan njegov pristanak za promjenu ličnog imena i nacionalnosti.⁵⁹ Isti uzrast je minimalan i u situaciji kada se od usvojenika zahtijeva saglasnost da se usvojioci upišu kao njegovi roditelji.⁶⁰

4.5. Uzrast od deset godina

Ukoliko je dijete starije od 10 godina, za njegovo usvojenje, odnosno za promjenu njegovog ličnog imena, potrebna je njegova saglasnost.⁶¹

U pravu Srbije, sa zasnivanjem hraniteljstva mora se saglasiti dijete koje je navršilo 10 godina i koje je sposobno za rasuđivanje.⁶² Dijete istog uzrasta i koje je sposobno za rasuđivanje ima pravo da predloži lice koje će mu biti postavljeno za staraoca.⁶³ Konačno, podsjećamo da je u pogledu ostvarivanja prava na slobodno izražavanje mišljenja, zakonodavac u Srbiji predvidio da dijete već sa navršenih 10

55 Čl. 248 st. 1 – 3 PZ BD, čl. 271 st. 1 – 3 PZ FBiH.

56 Čl. 87 st. 1 i čl. 359 st. 1 OZ.

57 Čl. 130 st. 2 OZ.

58 Čl. 191 st. 1 i 3 OZ.

59 Čl. 198 st. 5 OZ.

60 Čl. 213 st. 4 OZ.

61 Čl. 145 st. 2 i čl. 167 st. 1 PZ RS, čl. 118 st. 3 PZ FBiH, čl. 87 st. 2 i čl. 101 st. 3 PZ BD. U PZ FBiH i PZS, davanje saglasnosti djeteta za zasnivanje usvojenja, pored uzrasta od 10 godina, uslovljeno je i zahtjevom da je dijete sposobno da shvati značenje usvojenja, odnosno da je sposobno za rasuđivanje (čl. 103 st. 2 PZ FBiH, čl. 98 PZS). Isto vrijedi i za promjenu ličnog imena (čl. 346 st. 2 PZS).

62 Čl. 116 PZS.

63 Čl. 127 PZS.

godina može samo, preko drugog lica ili ustanove da se obrati sudu ili organu uprave i da zatraži pomoć u ostvarivanju svog prava na slobodno izražavanje mišljenja.⁶⁴

5. ZAKLJUČAK

Utvrđivanje i zaštita ljudskih prava i sloboda imali su snažan uticaj na razvoj prava djeteta. Posebno je važan međunarodnopravni aspekt, odnosno usvajanje relevantnih međunarodnih dokumentima i definisanje pravnih standarda zaštite djeteta na internacionalnom nivou. Sve ovo rezultovalo je činjenicom da mnoga nacionalna zakonodavstva djetetu osiguravaju posebnu pravnu zaštitu. Dijete «napušta» poziciju objekta zaštite i dobija status subjekta prava naspram kojeg se utvrđuju obaveze roditelja, usvojlaca, staralaca, državnih organa, javnih službi i institucija.⁶⁵

Dijete kao titular prava, s obzirom na uzrast i zrelost, nije uvijek u mogućnosti da samostalno ostvaruje i štiti svoja prava i interese, pa je zbog toga, vršenje i zaštita prava i interesa djeteta povjerena njegovim zakonskim zastupnicima. U pravcu unapređenja pravnih kapaciteta djeteta, djetetu se priznaje ograničena poslovna sposobnost, čime se redukuje broj i vrsta situacija u kojoj dijete predstavljaju zakonski zastupnici.

Pored toga, djetetu se omogućuje da u određenim slučajevima, a kada se to odnosi na njegova lična i imovinska prava odnosno na njegov status, izjavi svoju volju i time - u situacijama kada je zakonom predviđen takav uslov za zasnivanje, promjenu ili prestanak prava – utiče na porodičnopravni odnos. Na ovaj način, od saglasnosti djeteta zavisi da li će doći do konstituisanja nekog pravnog odnosa ili promjene u ličnom i porodičnom statusu djeteta.

Razumije se, integralni i važan dio prava djeteta na participaciju jeste pravo djeteta da slobodno izrazi svoje mišljenje. Dijete, dakle, ima zagarantovano pravo da u skladu sa svojim uzrastom i zrelošću slobodno izrazi svoje mišljenje u sudskim i upravnim postupcima, ali i u svim slučajevima koji ga se tiču – sa stanovišta njegovih prava, obaveza i interesa. Obaveza nadležnog organa je da, kada procijeni da je dijete za to sposobno, omogućiti (i obezbijediti uslove) djetetu da formira svoje mišljenje i da ga slobodno saopšti. Kao pravno finale realizacije ovog prava djeteta ustanovljena je obaveza nadležnog organa da mišljenju djeteta posveti dužnu pažnju, da isto uvaži prilikom donošenja odluke. Dakle, dijete mora biti informisano u odnosu na konkretan problem, moraju mu biti saopštene činjenice koje su odlučne za donošenje odluke i za formiranje njegovog stava. Informisanje djeteta podrazumijeva da dijete bude upoznato i sa posljedicama saopštavanja i uvažavanja svog mišljenja, odnosno sa posljedicama odluke koje će donijeti nadležni organ. Na ovaj način dijete zaista, u smislu prava na participaciju, zajedno sa svojim zakonskim zastupnikom učestvuje u rješavanju problema ili situacije koja ga se tiče ili u uređenju pravnog odnosa u

64 Čl. 65 st. 5 PZS. Iako u skladu sa odredbom čl. 65 st. 4 PZS dijete starije od 10 godina može slobodno izraziti svoje mišljenje u svakom sudskom i upravnom postupku u kojem se odlučuje o njegovim pravima, Komitet za prava djeteta smatra da ne postoje starosne granice u odnosu na sposobnost djeteta da formira svoje mišljenje. O tome Petrušić, N., *op. cit.*, str. 180

65 Cvejić Jančić, O., *op.cit.*, str. 286.

kojem je učesnik.

Na kraju, ne i najmanje važno, najbolji interes djeteta je vrhunski kriterijum u odnosu na sve druge koji se tiču ostvarivanja i zaštite prava djeteta, uključujući i slobodno izražavanje mišljenja. Prema tome, ukoliko se u konkretnom slučaju procijeni da bi saslušanje djeteta u sudskom ili upravnom postupku, odnosno uzimanje mišljenja djeteta u bilo kojoj pravnoj situaciji koja ga se tiče moglo da ugrozi najbolji interes djeteta, zadatak je nadležnog organa i svih lica da se zaštiti najbolji interes djeteta.

Polazeći od značaja, a posebno domašaja primjene prava djeteta na slobodno izražavanje mišljenja, te imajući u vidu sve veći broj pravnih situacija u kojima dijete ima mogućnost da svojim izjavama volje utiče na konfiguraciju i pravno finale istih, nesumnjiv je zaključak da je u posmatranim zakonodavstvima značajno unapređen pravni kapacitet djeteta, što uostalom korespondira sa relevantnim međunarodnopravnim standardima.

Darko Radic, PhD
Associate Professor
Faculty of Law, University of Banja Luka

IMPROVING THE LEGAL CAPACITY OF A CHILD – THE RIGHT TO FREEDOM OF EXPRESSION AND CAPACITY TO EXERCISE RIGHTS

Philosophy of Individualism and idea of protection of human rights and freedoms have had a significant influence on development of international law. Human rights and freedoms have been confirmed by numerous international legal documents with implications on regulation and democratization of relations in family and children's rights as well. In this paper, author considers legal capacity of a child in B&H's legislation, particularly children's right to participate in legal affairs exercising the right to freedom of expression. Besides, in certain legal affairs child's consent is a condition for constitution or changing of legal relation or child's status. Finally, in B&H legislation limited legal capacity of a child has been recognized and child is able to act independently. The purpose of considering these aspects of problem is to analyze relationship between children's right to participate and process of reconfiguration of family law.

Key words: rights of a child, the right to participate, the right to freedom of expression, child's legal capacity.